

ÂŞIK ŞENLİK HAKKINDA AZERBAYCAN'DA YAPILAN ARAŞTIRMALAR

Prof.Dr. Maarife HACIYEVA

Türk halk şiiri ile Azerbaycan sözlü halk şiiri arasındaki tarihî yakınlık inkâr edilemez bir gerektir. Yan yana yaşayan Doğu Anadolu âşıkları ile Azerbaycan âşıklarının birçok benzer yönleri vardır. Her iki Türk soyunun yetiştirdiği Yunus Emre (XIII. asır), Âşık Kurbanî (XVI. asır), Tufarganlı Abbas (XVII. asır), Karacaoğlan (XVII. asır), Âşık Ömer (XVII. asır), Sarı Âşık (XVII. asır), Heste Kasım (XVIII.asır), Dadaloğlu (XVIII- XIX. asır), Aşig Elesger (XIX-XX. asır), Âşık Şenlik (XIX-XX. asır), Âşık Veysel (XX. asır) gibi âşık tarzında eser veren şairlerin sanatındaki karşılıklı etkileşim, hatta birçoğunun (Yunus Emre, Âşık Şenlik gibi) Azerbaycan ve (Âşık Alı, Âşık Elesger gibi) Türkiye ile ilgili rivayetlerde de yaşadıkları bilinmektedir.

Bu karşılıklı etkilenmenin bâriz bir örneğini vermek için âşık tarzı şiirdeki "dedim-dedi"lere dikkat etmek yeterlidir.

Âşık Gurbanî

*Dedim: Sene âşık olan can budur,
Dedi: Senin aşkın akar bir sudur.
Dedim: Cavan ömrüm çürüyüp gedir,
Dedi: Abes sözdür, efsanedir bu*

Âşık Ömer

*Dedim: Dilber yanakların kızarmış,
Dedi: Çiçek taktım gül yarasıdır.
Dedim: Tane tane olmuş benlerin,
Dedi: Zülfüm değdi tel yarasıdır.*

Âşık Emrah

*Dedim: Erzurum neñ? Dedi: Élimdir.
Dedim: Gider misin? Dedi: Yolumdur.
Dedim Emrah nedir? Dedi: Kulumdur.*

Âşık Alı

*Dedim: Satar mısın? Söyledi yok yok!
Dedim: Hestelerin can dermanısın,
Dedi: Âşıklara kerem kânsın.
Dedim: Ay gız, benim adım tanısın,
İrelden bilirem, Alı'san dedi.*

Âşık Şenlik

*Dedim: Şenlik sana yardı
Dedi: Befadarım vardı.
Dedim: Şahsın şems-i nurdu,
Dedi: Kevkeb tutaram men¹*

Âşık Şemşir

*Dedim: Zülfün niye dönüp ilana
Dedi: Dilin öyreşipdi yalana
Dedim: Bir derdimend yarı olana
Dedi: Elesine çöp de verilmez.*

Dikkat edilirse, bu şiirlerde birbirinden etkilenme ve şekli bir yakınlık mevcuttur. Bu da, üstad âşıkların birbirini iyi tanıdıklarının bir belgesi, sanatlarının aynı kökten dal budak saldığının güzel bir işaretidir.

Âşık Şenlik hakkında değerli bir incelemesi olan Ensar Aslan, Anadolu ve Azerbaycan âşıklarının birbirini etkilemesini şöyle izah etmektedir:

"... Âşık Şenlik bugün memleketimizde büyük âşıklar yetiştiren okulun gerçek hocasıdır. Şenlik Azerî sahasından aldığı birçok unsuru Anadolu'da yayarak, âşık edebiyatımıza yenilik getirmiş, bu tarzın gelişip daha mükemmel eserler vermesine yardım etmiştir. Eserlerini çok iyi tetkik edip öğrendiği Azerî sahası âşıklarından Dikmetaşlı Dede Kasım ve Hasta Hasan'ın sanatlarının hayranıdır."

Araştırmacı Anadolu ve Azerbaycan âşık sanatındaki kültür alışverişinin sağlam kaynaklara dayalı olduğunu yazmakla, Âşık Şenlik'in fitrî istidadına da dikkat çekmiş olmaktadır:

“Şenlik, tam anlamıyla meslekten yetişme bir âşıktır. Fakir bir köy çocuğu olmasına rağmen âşıklar arasında geçen hayatı, doğuştan olan kabiliyetini geliştirmiş ve âşıklık kültürünü kuvvetlendirmiştir. Bu âşıklık kültürünü Şenlik Azerbaycan âşıklarından almıştır. Çünkü bu devirde Anadolu'da Şenlik'e tesir edecek bir âşık yoktu. Aynı zamanda dil ve gelenek bakımından onları kendine daha yakın biliyordu.”²

Âşık Şenlik de diğer âşıklar gibi ülkeler gezmiş, saz çalıp söz söylemiştir. Hayatının belli bir döneminin Azerbaycan'la ilgili olduğu rivayet edilmektedir. Âşık Şenlik ile Fahrâlı şair Nebî'nin herbe-zorbası, Âşık Şenlik'in çırağı O Kör Nesib'in Âşık Elesger'le deyişme'si vs. gibi rivayetler Azerbaycan'da yaygındır.

Âşık Şenlik'in şiirlerinde Bakü, Gazak, Borçalı gibi Azerbaycan şehir ve kasabalarının adı geçer. Bir şiirinde Azerbaycan'ın birçok sanat ve kültür varlığının vücuda gelmesi için varını yoğunu esirgemeyen meşhur zengini Hacı Zeynelabidin Tağızade'nin adı geçmektedir:

*Bakü'de oturan bir yüce insan,
Destigir eylesin ol Gani Sübhan.
Takizade Zeynel bir han oğlu han,
Yanında kulları muhtasar gelir.*³

Âşık Şenlik'in Azerbaycan'da tanınmasının bir sebebi de yetiştiği Çıldır bölgesi ile alakalıdır. Tarihen bilinmektedir ki, XVIII. yy.ın sonlarına kadar Osmanlı Devleti sınırları içinde olan Çıldır bölgesi, XIX. yy.da Rus işgaline maruz kalınca ikiye bölündü. Bölgenin Ruslar tarafından işgal edilen kısmı Gürcistan ve Ermenistan'a “hediye(!)”edildi. Dolayısıyla Çıldır ve havalisi üç ayrı devletin sınırları içinde kalmış oldu:

1. Bugün Doğu Anadolu'daki

kısmına hâlâ Çıldır denilmektedir.

2. Ermenistan'a ilhak edilen (Ağbaba ve Gızılgoç) kısmına Amasya ve Kukasyan adı verildi.

3. Gürcistan'a dahil edilen Ahıska kesimi. Ahalisi Türk olan bu bölgeye de “Mesket-Cavahetiya” adı verildi.

Âşık Şenlik'in yetiştiği bu üç bölünmüş Çıldır bölgesi, âşıklık sanatının bütün özelliklerinin icra edilmesi bakımından Azerbaycan ve Anadolu'nun keşistiği noktadır. Heste Hesên, Âşık Şenlik, Âşık Nuri, Âşık Nesib (Kör Nesib), Ağabalı Âşık İskender, Âşık Balakşin, Âşık Ehmed, Çorru Mehmed, Âşık Mehmet, Usta Abdullah, gibi nice nice sanatkarlar yetişmiştir. Azerbaycan'da Çıldır Âşık muhiti ve bu muhitte yetişen Âşık Şenlik hakkında bilgi ve belgeler ortaya konulmuş, incelemeler yapılmıştır.

1964'te Prof. Ehliman Ahundov ve Prof. Mehmet Hüseyin Tehmasib Bakü'de “Telli Saz Ustaları” adlı eserlerinde Âşık Şenlik'in hayat hikâyesini anlatmışlardır. Prof. Vagif Veliyev'in de “Gaynar Sözçesmesi” (Bakü 1981) adlı eserinin 99-101. sayfalarında; Şair Memmed Aslan'ın “Türk Halk Şiirinden Seçmeler” (Bakü 1980) adlı kitabında da birçok Anadolu âşıkları ile birlikte Şenlik hakkında bilgiler bulmaktayız.

Muskişinas Azad Kerimli “Çıldır Âşık Mektebi” adlı makalesinde (bkz. Azerbaycan Musıkî Dergisi, Bakü 1994, s.130) Çıldır âşıklarına mahsus 17 havacattan (makam) bahsetmektedir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

“Ağababa”, “Deyişme”, “Diyarbekri”, “Garacoğlan”, “Gurdoğlu”, “Göynebaşı”, “İrfani”, “Gülendamı”, “İskenderi”, “Otahı?”, “Otuz Biri”, “Hoşdamağı”, “Çukurova”, “Çıldır Divanisi”, “Çalpak”, “Sümmani”, “Şahseveri”, “Şenlik Mirzecanısı”.

Prof. Mürsel Hekimov'un “Âşık Sanatının Növleri” (Bakü 1987) adlı eserinin “Âşık şiirinin okunduğu saz havalarının cetveli” bölümünde, Azad Kerimli'nin tesbit ettiği makamların bir kısmının

“Çıldır Gülü”, “ürfani”, “Çukurova”, “Çıldır Divanisi”, “Çıldır Mühemmesi”, “Şahseveni”) adı geçmektedir (s.58-78).

Prof. Kamil Veliyev, “Size Kimden deyek? Çıldırlı Âşık Şenlik’ten..” adlı makalesinden Âşık Şenlik’in doğduğu Suhara köyünün Çıldır gölüne sekiz kilometre mesafede olduğunu, 19. yy.ın ortalarında Kazak ve Borçalı bölgelerinden göç edip Türkiye’ye yerleşen Karakalpak boyundan olduğunu, neslinin ve çıraklarının bu bölgede yaşadığını yazmaktadır.

Veliyev, Şenlik’in çıraklarından Güllübulaklı Âşık Nesib’in adını vurgulayarak, onun Şenlik’in adıyla ilgili birçok rivayet, halk hikayesi, saz havaları ve şiirlerini bildiğini yazmaktadır. Bu makalede aşığın okuyucular tarafından pek bilinmeyen birkaç şiiri de takdim edilmiştir.

Adı geçen makalesinde Veliyev, Ağbaba Âşık İskender’in Çukurova Sarıyaylık, Hoşdamağı gibi saz havalarının Âşık Şenlik’e ait olduğunu ifade etmektedir.

V. Hacıyev’in “Folklorumuzun Ufukları” (Bakü 1991), Meherrem Gasımlı’nın “Aşık Seneti” (Bakü 1996), “Türkün 101 Şairi” (Bakü 1993), adlı eserlerinde adı geçen muhit ve Âşık Şenlik hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir.⁴

Ve nihayet, Âşık Şenlik, Azerbaycan’da bir doktora tezi olarak çalışılmıştır. (Bkz. G. Veliyev, “Âşık Şenliyin Heyatı, Muhiti ve Poetik Yaradıcılığı”, Bakü 1992

Bütün adı geçen araştırmalarda Çıldır edebî muhiti dikkatle vurgulanmaktadır. Çıldır mahalının Ermenistan ve Gürcistan’a ilhak edilen bölgelerinde de âşık sanatı, bu çevrede yaşayan Ermeni ve Gürcüleri etkilemiş, birçok Ermeni ve Gürcü aşığın yetişmesine vesile olmuştur.⁵

Günümüzde bu muhitteki âşık sanatı birbirinden ayrı düşmüş, darmadağın olmuştur, denilebilir. M. Gasımlı’nın yazdığı gibi; “Rusimperyasının anti-Türk siyaseti neticesinde Çıldır mahalının Gürcüstan’a verilen kesiminde 1944. ilde

aparılan etnik temizlemeden (Türklerin zorla Kazakistan ve Orta Asiya’ya sürgün olunması) sonra indi Mesket-Cavahetiya adlanan arazide faaliyeti o kadar da hissedilmeyen bir neçe goca Gürcü aşığı istisna olunmakla âşık muhiti yoktur. Hemin araziden sürgün olunan ahali ile birge gurbetlere sepelenmiş Çıldır âşıklarının bir kısmı Kazakistan’ın Çimkent, Taldı-Kurgan ve Cambul vilayetlerinde ve Kırgızistan’ın rayonlarında faaliyetlerini devam ettirirler.

Çıldır mahalının Ermenistan’a katılan ikinci kesiminden ise 1988’ci ilde etnik sıkıştırma yolu ile Türkler tamamıyla çıkarılmıştır. Hemin kesimin (Ağbaba ve Gızılgoç) ahali, o cümleden de âşıkları perakende şekilde Azerbaycan’ın muhtelif bölgelerine yayılmıştır. Böylelikle de, Çıldır âşık muhitinin indiki Gürcistan ve Ermenistan arazisine düşen kesimleri zor gücüne dağıtılarak sıradan çıkarılmıştır.⁶

Dedelerimizin bizlere emanet ettiği âşıklık sanatı Türklerin eski çağlardan gelen millî-manevî tarihini aksettirmektedir. Onu bütün yönleriyle araştırmak, ortak noktaları bulmak, sonraki nesillere aktarmak her bir Türk araştırmacısının millî görevi sayılır, denilebilir.

DİPNOTLAR

1. Dr. Ensar Aslan, Çıldırli Âşık Şenlik, Sevinç Matbaası, Ankara 1975, s.158.
2. a.g.e., s.XLI.
3. a.g.e., s.146.
4. Kamil Veliyev, Elin Yaddaşı, Dilin Yaddaşı, Bakü 1988, s.264-266.
5. Yusif Ramazanov, Azerbaycan Dilinde Yazılı Yaradan Ermeni Aşıqları, Bakü 1976.
6. Meherrem Gasımlı, Aşık Seneti, Bakü 1996, s.190-191.